

УДК 303.446.2:316.77

КУЛЬТУРА І ДІАЛОГ КУЛЬТУР У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

ГАННА ОСИПОВА,*старший викладач Донецького державного університету управління***НАТАЛЯ САДОВСЬКА,***старший викладач Донецького державного університету управління*

У статті, на підставі аналізу думок і концептуальних розробок відомих дослідників конкретизовано соціально-філософський зміст понять "культура глобалізованого світу" та "діалог культур в епоху глобалізації". Обґрунтовано, що культура більше, ніж інші сфери суспільного життя, піддається глобалізаційним впливам і, отже, загрози втрати різноманітності, але, разом із тим, у процесі передачі духовних надбань із покоління в покоління вона виробляє чіткі механізми свого захисту, які можна охарактеризувати (за М. Кастельсом) як локалізацію та проєктивність (адаптацію).

Ключові слова: культура, глобалізація, діалог культур, локалізація, адаптація.

Постановка проблеми. Глобалізований характер сучасного світу зумовлює перетин життєвих і культурних смислів як окремих людей, так і цивілізацій. Саме в цивілізаційному вимірі особливого статусу набувають проблеми комунікації культур різних народів і спільнот, у тому числі й проблема їх співіснування в єдиному світовому просторі. З огляду на це важливо зрозуміти місце кожної самостійної культури в єдиній загальнолюдській культурі, коли, з одного боку, відбувається процес взаємопроникнення і взаємозбагачення культур, а з іншого - не припиняється змагання культур. Іноді на цьому полі ми й сьогодні, як і в попередні віки, спостерігаємо національні, релігійні конфлікти між культурно-історичними спільнотами. Чи можливе цивілізоване співіснування різних культур у єдиному світовому просторі в епоху глобальних змін? Осмислення цього питання, у тому числі й на теоретичному рівні, дозволить, на нашу думку, суттєво посунутися на шляху знаходження консенсусу у вирішенні глобальних проблем і захисту людства від самознищення.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми. Своєрідність еволюційних і глобалізаційних змін у культурі з точки зору соціальної філософії означає осмислення буття людини й суспільства через конкретні культурні форми, соціальні умови та механізми. Ґрунтовні зразки такого осмислення можна знайти, зокрема, у працях Д. Белла, Л. Вітґенштайна, Ю. Габермаса, Г. Гадамера, М. Кастельса, Е. Кассірера, Ю. Лотмана, Ф. Ніцше, П. Сорокіна, І. Фіште, О. Шпенґлера та інших. Проблеми протистояння та інтеграції безлічі локальних культур є предметом дослідження й сучасних вітчизняних науковців, які працюють в рамках проблематики "міжкультурна комунікація" - В. Андрущенко, Л. Губерського, П. Донця, В. Євтуха, А. Єрмоленка, Г. Касьянова, І. М'язової, Л. Нагорної, М. Поповича, О. Шемякіної та ін.

Огляд й аналіз їх думок і концептуальних розробок, який є **метою** цієї розвідки, дозволить конкретизувати соціально-філософський зміст понять "культура глобалізованого світу" й "діалог культур в епоху глобалізації", виокремити основні способи ведення цього діалогу.

Виклад основного матеріалу. Глобальні зміни, що відбуваються в сучасному світі, виявляють серйозні протиріччя в усіх сферах життя суспільства, підсилюючи взаємне протистояння загальносвітових тенденцій інтеграції та дезинтеграції, єдності й різноманіття [1]. Сфера культури найбільш чутлива до таких проявів, адже від самого початку вона найбільш різноманітна й духовно вільна - кожен суб'єкт культури створює власний духовний світ, утверджує власний авторитет як визначальний принцип світобуття.

У сфері культури одночасно є чинними різні логіки й різні правила гри, створені в різні часи й різними творцями. Від того вона є хранителем пам'яті суспільства, поваги до конкретного творця й результатів його творчості. Доки жива традиція розуміння культурного авторитету, вона зберігає й розвиває свій світ і таким чином уможливорює існування в суспільстві безлічі культурних традицій, які можуть розгорнутися, поширитися й стати загальноновизнаними, або навпаки - замкнутися у сфері обраних і передаватися від покоління до покоління як "таємне знання". "Культура завжди, - пише Ю. М. Лотман, - передбачає збереження попереднього досвіду. Більше того, одне з найважливіших визначень культури характеризує її як "негенетичну" пам'ять колективу. Культура є пам'ять. Тому вона завжди... передбачає безперервність морального, інтелектуального, духовного життя людини, суспільства та людства. І тому, коли ми говоримо про культуру нашу, сучасну, ми, можливо, навіть не підозрюючи того, говоримо й про величезний шлях, який ця культура

№ 3 (103) травень-червень 2010 р.

ра пройшла. Шлях цей нараховує тисячоліття, крокує кризь кордони національних культур і занурює нас в одну культуру - культуру людства" [2].

У глобалізованому світі культура, так само як і її носії, мусить захищатися від нівелювання, а то й зникнення. Для цього вона виробляє особливі механізми захисту від зникнення, перш за все підтримуючи тенденції локалізації та ідентифікації. Останні розглядає, наприклад, М. Кастельс у контексті формування ідентичності особи в умовах глобалізації, виділяючи два основні способи її ідентифікації: захисту, спрямований на ізоляцію від негативної дії глобалізаційних процесів, і проекту, що передбачає адаптацію до нових, швидко змінюваних реалій [3]. Розглянемо зміст і сутність цих механізмів більш детально й щодо культури як сфери суспільства.

1. Кожне суспільство в ході своєї історії виробляє особливу символічну мову, свій код, які дозволяють ідентифікувати представника цього суспільства або цієї культурної традиції. В умовах постійного оновлення системи цінностей, заміни традиційних соціальних структур, сталих ідеалів, стрімкої зміни світу під впливом науково-технічного прогресу (типові сюжети сучасної цивілізації) культурна спільнота (етнос, субкультура тощо) як соціокультурна одиниця протиставляє цьому оновленню власні цінності та ідеали, що сягають корінням (для етносів) у глибину століть. Особливого значення набувають локальні елементи культури: мова, релігійні вірування, історичні події, вожді-герої.

2. Разом із тим, з метою адаптації до нових цивілізаційних реалій змінився сам характер культури, а відтак і її роль у загальноісторичному процесі. Усе більший сегмент у культурній сфері починає займати наука, але не як світоглядний орієнтир, а як підґрунтя для технічних та технологічних інновацій. При цьому вона більше не має на меті пошук істини, вона починає стає механізмом, який цю істину виробляє. Усе більшої ваги набувають стандарти раціональності та ефективності науки. В. Іноземцев у зв'язку із цим зазначає, що "наука та теоретичні знання стали в глобалізованому суспільстві безпосередньою виробничою силою... На наших очах відбувається певний суперечливий синтез наукової, підприємницької та політичної еліт, який формує ту спільність, яку ми називаємо "класом інтелектуалів". Діяльність його представників рухають мотиви, які властиві й науковій спільноті, і ті, які є головними в діяльності підприємницької та політичної еліт" [4].

Ще однією важливою ознакою культурних процесів у глобалізованому світі, яка набуває все більшої актуальності, є міфологізація дійсності, причому сучасний культурний міф має іншу природу, ніж у первісному суспільстві.

О. М. Шемякіна вбачає в сучасній міфотворчості необхідність компенсувати розірвану свідомість як індивідуального, так і соціального суб'єкта [5]. Така компенсація, на її думку, неможлива як абсолют, але можлива як часткове заповнення відсутності соціальної цілісності. Життєво значуща потреба в цілісному погляді на світ й об'єктивна неможливість його досягнення приводять до того, що системотвірну та світоглядну роль перебирає на себе буденна свідомість, від початку "не підготовлена" до виконання подібної функції. Міф виступає як вища форма систематизації буденного досвіду, масової свідомості. На цьому рівні опозиції між реальними потребами людини й неможливістю їх реалізації сприймаються як принципово нерозв'язні протиріччя і дійсність набуває в очах суспільного суб'єкта невиправно суперечливого характе-

ру. Людська свідомість вимушена відтепер миритися з історичною несправедливістю, якимось фатальним прокльоном роду людського. Типове для міфологічного мислення, як зазначає дослідниця, перебільшене узагальнення приводить до того, що ті або інші біди суспільства, завжди конкретні, породжені цим самим суспільством, трактуються на підставі закону Всесвіту, стверджуючи безсилля людини. І людина відмовляється від досягнення непереборних цілей і сприймає дійсність такою, як вона є [Там само].

Осмилюючи феномен реміфологізації, німецький філософ Е. Кассіер колись зауважив [6], що людина, опиняючись під владою міфів, сама того не помічаючи, розлучається зі споконвічно властивим їй правом на реальне життя на реальному світі, передовіряючи відповідальність за неї міфологічному зразку поведінки й утрачаючи свою індивідуальну свободу. У першій половині XX століття Е. Кассіер спробував передбачити, які загрози для людини й суспільства наслідки може мати реміфологізація, знищуючи активного суб'єкта історії. Розкриваючи суть людського символізму, автор усвідомлював, що саме міфічний експресивний символізм використовується при побудові сучасних ідеологем. "Сплеск ідеологічної міфотворчості, - зауважує він, - є нічим іншим, як відступом Логосу культури перед первісним хаосом, розпадом раціонального мислення. Тотальність символічних світів може стати загрозою для унікальної людської особи [7]. Це його зауваження зроблене у зв'язку з аналізом явища нацистської пропаганди і її деструктивної дії на свідомість індивіда.

Але, будучи однією з форм культурної символізації, міф разом із мовою, ритуальною практикою, релігією та ін. виступає потужним засобом міжкультурної комунікації або сучасного діалогу культур.

Соціальне явище діалогу культур історично виникає як констатація факту їх взаємодії, зокрема конструктивної чи деструктивної взаємодії між представниками різних культур (національних та етнічних) або між субкультурами в межах чітко визначеного просторово-часового континууму [8]. Важливо, що ця взаємодія відбувається за певними канонами й нормами, які засвоєні традиційними носіями культури взаємодії, які мають символічний, знаковий характер. Отже, у процесі глобалізації може сформуватися така знакова система, яка була би придатна для опису й вираження всіх реалій культури та повсякденності, які залучені в глобалізаційний процес. У такому разі, як було зазначено вище, виникає небезпека втрати різними культурами своєї індивідуальності, специфіки, а їх носії ризикують утратити свою самоідентичність та унікальність. Інша альтернатива - формування нового механізму діалогу культур у глобалізованому світі, тобто певна глобальна комунікація культур.

Дослідники виділяють п'ять основних способів взаємодії культур, унаслідок якого або збагачується соціокультурний досвід людей і спільнот, або загострюються етнокультурні протиріччя, чим нерідко користуються політичні сили різного спрямування, організуючи протистояння прибічників інтеграції та диференціації.

Першим і найбільш поширеним процесом виступає акультурація, під час якої одна культурна система перебирає на себе властивості іншої культурної системи. На першому етапі цього процесу відбувається своєрідне набуття комунікативних здібностей до нової культури, а на завершальних етапах результатом акультурації може бути як сприйняття нових культур-

них елементів, так і заперечення нових впливів, що веде до захисту та ідеалізації власної оригінальної культури. Основними стратегіями акультурації виступають: асиміляція, сепарація, маргіналізація та інтеграція.

Культурна експансія розширює сфери впливу домінуючої культури поза початкові межі функціонування або державні кордони. За своїм характером це процес однонаправлений, контролюється "ззовні", має насильницький характер і не потребує узгодження дій та принципів із іншою культурою. Слід констатувати, що сьогодні культурна експансія виступає наслідком економічних та політичних експансійних дій, відбувається культурна та ідеологічна гомогенізація світу, до якої прагне не якась окрема країна, а об'єднана система різних національних секторів, що схильна до специфічної форми соціально-економічної організації.

Багатовекторним процесом взаємовпливу культур виступає культурна дифузія - взаємна проникність або запозичення культурних рис та комплексів із одного суспільства в інше. У процесі культурного запозичення між різними культурами, яке носить здебільшого вибіркового характеру, може відбуватися обмін не тільки матеріальною культурою, але й науковими та технологічними ідеями, соціальними інститутами та організаціями, звичаями й традиціями, релігійними догмами й практиками, цінностями та нормами життя. Умовою культурної дифузії є готовність приймаючої сторони до сприйняття нових елементів. У рамках міжкультурної комунікації процеси культурної дифузії обумовлені, насамперед, взаємним історичним розвитком культур, що контактують між собою.

Конструктивною формою міжкультурної комунікації можна вважати ідею синтезу культур, що є об'єднанням культурно різних елементів: орієнтирів, цінностей, норм, типів поведінки, при якому виникає якісно інше утворення. Синтез має місце, коли соціокультурна система переймає та засвоює досвід інших суспільств у сферах, що є недостатньо розвинутими в ній самій, але при цьому зберігає власну, притаманну їй основу, яка дозволяє говорити про її самобутність, про здатність підтримання цілісності та стабільності [8].

Висновки

Культура як складова частина й обов'язкова умова людської життєдіяльності виявляється найбільш чутливою до проявів процесів глобалізації та модернізації. Вона має більше, ніж інші сфери суспільства (політика, економіка тощо), різноманіття прояву, оскільки організована не на підставі певних законів функціонування, а за принципом духовного авторитету. Це

уможливорює не тільки одночасне співіснування різних культурних традицій, але й сприяє їх взаєморозумінню, визнанню відмінностей, а освоєння культурних традицій різними народами сприяє збагаченню їх соціокультурного досвіду.

Разом із тим, глобалізація несе для культури загрозу втрати різноманіття, унікальності. У процесі передачі духовних набагів із покоління в покоління культура виробляє чіткі механізми їх захисту, які можна охарактеризувати як локалізацію (спрямовану на збереження та підтримку національної мови, традицій, історії тощо) та проєктивність, або адаптацію, на потребу часу та цивілізації. Конкретними проявами такої адаптації, на нашу думку, є зміна культурних домінант, міфологізація дійсності, міжкультурна комунікація або діалог культур. Сутність останнього полягає в конструктивній чи деструктивній взаємодії між представниками різних культур у межах чітко визначеного просторово-часового континууму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Naisbitt J. Global paradox / J. Naisbitt. - N.Y., 1994; Handy Ch. The age of paradox / Ch. Handy. - Boston, 1994.
2. Лотман Ю. М. Беседы о русской культуре: Быт и традиции русского дворянства (XVIII - начало XIX века). Введение / Ю. М. Лотман. - СПб. : Искусство, 1994. - С. 5-15.
3. Castells M. The power of identity / M. Castells. - N.Y., 1997.
4. Иноземцев В. Л. Наука, личность и общество в постиндустриальной действительности / В. Л. Иноземцев // Российский химический журнал. - 1999. - № 6 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://vivovoco.rsl.ru/VV/PAPERS/ECCE/ETHICS/INOZEM.HTM>.
5. Шемякина Е. М. Культура в контексте глобальных изменений / Е. М. Шемякина // Актуальные проблемы философских, политологических и религиоведческих исследований (До 170-річчя філософського факультету Київськ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка) : матеріали Міжнар. наук. конференц. "ЛЮДИНА-СВІТ-КУЛЬТУРА" (20-21 квітня 2004 р., Київ). - К. : Центр навчальної літератури, 2004. - С. 541-542.
6. Кассирер Э. Избранное. Опыт о человеке / Эрнст Кассирер. - М. : Гардарики, 1998. - 784 с.
7. Cassirer E. Der Mythos des Staates. Philosophische Grundlagen politischen / E. Cassirer. - Verhaltens. Frankfurt a/M., 1985.
8. М'язова І. Ю. Міжкультурна комунікація: зміст, сутність та особливості прояву (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 "Соціальна філософія та філософія історії" / І. Ю. М'язова. - К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2008. - С. 4.

H. Osypova, N. Sadovs'ka

CULTURE AND DIALOGUE OF CULTURES IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

In the article under consideration the social-philosophical content of the notions "culture of globalized world" and "dialogue of cultures in the era of globalization" are concretized on the basis of analysis of thoughts and conceptual developments of famous researchers. It is substantiated that the culture is more, than other spheres of social life falls under global influence and threat of loss of diversity, but, at the same time, in the process of passing of spiritual possessions from one generation to another it makes accurate mechanisms of its protection, which can be characterized (after M. Kastels) as localization and projectivity.

Key words: culture, globalization, dialogue of cultures, localization, adaptation.

© Г. Осипова, Н. Садовська
Надійшла до редакції 14.05.2010

№ 3 (103) травень-червень 2010 р.